

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Ткаченко Олександр Анатолійович

УДК 130.123: 316.42

ДУХОВНІСТЬ ТРАДИЦІЇ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Мовчан Віра Серафимівна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
професор кафедри філософії.

Офіційні опоненти – доктор філософських наук, професор
Андрущенко Тетяна Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри етики та естетики;

кандидат філософських наук, доцент
Здіорук Сергій Іванович,
Національний інститут стратегічних досліджень,
завідувач відділу гуманітарної політики.

Захист відбудеться «04» червня 2010 року о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16. Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «28» квітня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах трансформаційних змін в Україні, які ускладнюються багатьма деструктивними факторами постмодерністської культури перед соціально-філософською думкою постає проблема осмислення закономірностей функціонування суспільства, виявлення принципів, які є конститутивними для особистості та її автономії.

Акцентуація даної проблематики відбувається в контексті стрімкого науково-технічного розвитку людства, особливо у напрямку інформатизації і маніпуляції людською свідомістю. Разом з тенденціями соціально-економічної, інформаційної і культурної уніфікації сучасного світу з новою силою виявилися елементи і тенденції перервності, дискретності в структурах соціальності – більше того – в структурах людського існування.

Аналіз ідеалів пост-традиційної культури свідчить, що вони не містять у собі істини людського. В цій ситуації індивід починає сумніватися в самих основах онтологічної достовірності будь-чого у світі, підсвідомо розуміючи, що йому не вистачає глибоких і надійних відносин і цінностей. Питання про життєві орієнтири в сучасному світі виводить на важливу проблему: як досягти органічної єдності технологій інформаційного суспільства з духовними, гуманістичними цінностями.

Одним із головних напрямків вирішення цього завдання є звернення до життєво значущих людських цінностей і відносин, глибинних зв'язків між поколіннями. Це, в свою чергу, дозволить глибше зрозуміти проблеми національного відродження, більш ґрунтовно осмислити соціокультурні аспекти реформування української освіти, осмислити реалії релігійного життя (секуляризація, релігійний екстремізм, екуменізм) тощо.

Потреба в таких дослідженнях зумовлюється і тим, що виявлення універсальності та гносеологічної визначеності традиції на основі її духовних підвалин – комплексна, не до кінця досліджена проблема соціальної філософії.

Звернення до духовних підвалин традиції викликане також спробою подолати існуючі у буденній і науковій свідомості стереотипи стосовно поняття “традиція”. Загальноприйнятим є розуміння традиції як всього, що пов'язане з минулим суспільства і його формалізованими утвореннями (обряд, ритуал, звички) і за допомогою яких намагаються пояснити факти тільки тому, що вони не піддаються іншому поясненню. Поняття “традиція”, на жаль, вживається настільки недбало, що воно втрачає свою сутність, а отже і предметне, проблемне поле наукового осмислення. Переважає прагнення перевести проблему традиції на рівень предметності, горизонтальної площини. Скажімо, спрощене розуміння поняття “релігійна традиція” позбавляє релігійний феномен істинного смислу.

Постала необхідність виокремити стрижень людського існування, різні сторони якого відображають поняття “культурна традиція”, “національна традиція”, “політична традиція” і т. д. Власне концепт “духовність традиції” як

згусток смислів, як Ідея, що отримує своє буття в безкінечній актуалізації може в методологічному аспекті поглибити розуміння феномена традиції.

Отже, успішне розв'язання проблеми духовності традиції має важливе теоретичне і практичне значення. Особливої актуальності воно набуває у зв'язку з усвідомленням виняткового значення абсолютного, духовного, Божественного для оновлення істинного смислу людського існування.

Стан наукової розробки теми. Існує значна кількість зарубіжної і вітчизняної літератури, яка присвячена вивченню традиції, а у соціально-філософській думці склалося декілька основних підходів до розуміння її сутності. По-перше, функціональний, в центрі уваги якого знаходяться функції передачі певних цінностей в межах спільноти. По-друге, об'єктний, пов'язаний з перенесенням акцентів щодо способів передачі цінностей на їх зміст. По-третє, суб'єктний, центром уваги якого постає відношення певних поколінь до свого минулого.

Започаткував ідею символічного змісту традиції Дж. Віко, який розглядав міф як смислове ядро традиції, що визначає константи духовного життя і є глибинним корінням народу. Німецький романтизм і німецька класична філософія стають новим етапом аналітичного підходу до традиції. Й. Гердер, Ф. Шлеєрмахер, Л. Тік, Ф. Шеллінг, Й. Фіхте, Г. Гегель сформували відношення до традиції як джерела “духовної єдності” людства. Мова йде про духовну основу історичного процесу, що в подальшому знайде осмислення у понятті Живого Духу, який розгортається в культурно-історичних формах.

На початку ХХ століття окремі сторони дослідження проблематики духовності традиції знайшли відображення у працях М. Арсеньева, А. Бергсона, М. Бердяєва, А. Богданова, Х.Г. Гадамера, Е. Гартмана, Р. Генона, В. Дільтея, Н. Данилевського, М. Еліаде, Г. Зімеля, М. Караєва, А. Кребера, Б. Кроче, С. К'еркегора, А. Лавджоя, К. Леві-Строса, К. Леонт'єва, В. Лосського, К. Мангейма, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гасета, В. Парето, О. Розенштока-Хюссі, Г. Рікєрта, В. Соловйова, М. де Унамуно, П. Флоренського, С. Франка, М. Хайдеггера, М. Шеллера, О. Шпенглера, Г. Шпета, К. Ясперса та інших.

У вітчизняному науковому просторі в цей період до проблеми традиції зверталися Г. Ващенко, М. Грушевський, В. Зеньковський, П. Кудрявцев, В. Липинський, П. Ліницький, С. Русова, Г. Флоровський, та інші.

Особливий інтерес до традиції спостерігається з початку 60-х років ХХ ст. В подальшому ця проблема продовжує активно обговорюватися в кінці 70-х – на початку 80-х років. У зарубіжній літературі проблема змісту та функціонування традиції аналізується в працях С. Айзенштадта, Х. Аренд, К. Поппера, Є. Шацького, Е. Шілза, П. Штомпки та інших.

У радянській літературі в цей період було видано чимало праць, серед яких науковий інтерес становлять дослідження І. Андреева, Е. Баллера, Б. Бернштейна, В. Власової, Ю. Давидова, Л. Данилової, І. Касавіна, В. Колеватова, Е. Маркаряна, О. Осіпової, В. Плахова, Г. Празднікова, К. Сарингуляна, Г. Салтикова, І. Суханова, Е. Соколова, С. Токаревої та інших.

В дослідженнях останніх років необхідно виділити ідеї антропологічного і трансцендентного вимірів традиції, її моральної цінності та символічно-архетипної природи; традиції як ментальності народу. Цим проблемам присвячені праці С. Аверенцева, В. Аверьянова, А. Абдулліна, Р. Абокарової, І. Беха, В. Бодак, В. Бурлачука, В. Воловика, С. Гатальської, ігум. Георгія (Шестуна), Р. Додонова, А. Дугіна, Г. Джемалія, М. Захарченко, Д. Зільбермана, В. Каірова, А. Карася, М. Кашуби, В. Кутирьова, С. Корнева, С. Кримського, А. Кураєва, С. Лур'є, А. Макарова, В. Мовчан, Вол. Малахова, О. Парфьонові, А. Пігалева, І. Полонської, І. Предборської, Е. Сміта, Т. Суходуб, Л. Стародубцевої, Н. Скотної, В. Табачковського, Ч. Тейлора, М. Тріфонові, О. Тимошука, А. Федорова, С. Хоружого, Ю. Чернявської, Л. Шабатури, В. Штепи та інших.

Окремим аспектам досліджуваної проблеми присвячені дисертаційні роботи А. Ботвиної «Духовність і гуманізм у відкритому суспільстві», В. Вашкевича «Формування та розвиток історичної свідомості студентської молоді в Україні в період суспільних трансформацій (соціально-філософський аналіз)», В. Жадько «Історична пам'ять у системі духовного світу особистості сучасного українського соціуму», І. Вальдмана «Трансформація традиційної суспільної свідомості», С. Гуменюк «Морально-релігійні засади філософських пошуків острозьких традиціоналістів», Н. Годзя «Культурні стереотипи в українській народній казці», Т. Гетала «Онтологія ментальності: філософсько-культурологічний аналіз», Л. Забеліної «Архетип самості в контексті культурних традицій», Н. Караульної «Духовність як чинник самовизначення людини», Р. Місірова «Трансформація традиційних сімейно-шлюбних цінностей в умовах соціально-культурних змін», Л. Сугрея «Традиціоналізм в контексті соціально-філософського аналізу», Ф. Тагірова «Сакральне як предмет соціально-філософського дискурсу (від традиції до нового символічного простору)», Л. Усанові «Православний архетип сім'ї у контексті комунікативних відносин», О. Халецького «Роль соціально-культурної спадкоємності у розвитку особи: історико-філософський аспект», Н. Черепанові «Традиції і новації: соціально-філософський аналіз» та інші.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертаційного дослідження пов'язаний з темою науково-дослідної роботи кафедри філософії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка: «Діалектика духовних процесів: філософсько-культурологічний аспект» (затверджена рішенням Вченої ради Дрогобицького державного університету імені Івана Франка, протокол № 7 від 25 січня 2006 року). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 3 від 19 березня 2009 року).

Метою дослідження є концептуальне виявлення глибинних засад традиції у її духовних вимірах, актуалізація яких забезпечує її дієвість в різні

культурно-історичні періоди і дає можливість переосмислити тенденції функціонування сучасного українського суспільства.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- проаналізувати існуючі підходи до проблеми духовності традиції, а також описати основні методи та принципи дослідження;
- розкрити метафізичну природу традиції;
- з'ясувати аксіологічний та антропологічний потенціал традиції;
- поглибити знання про взаємозв'язок ментальності і традиції;
- розкрити наслідки деформації традиції для суспільства і уточнити шляхи і принципи переосмислення тенденцій функціонування сучасного українського суспільства;
- наголосити на гуманістичному потенціалі православної традиції, яка здатна допомогти віднайти шляхи із хаосу, повернути віру і втрачений смисл життя.

Об'єктом дослідження є феномен традиції в історико-філософському та соціально-філософському осмисленні.

Предметом дослідження є духовна сутність традиції.

Методологічна основа дослідження зумовлена проблематикою поставлених завдань, об'єктом та предметом соціально-філософського аналізу. Теоретико-методологічною основою дослідження є поєднання історичного та діалектичного підходів. В основу дослідження покладено також аксіологічний, герменевтичний, семіотичний, філософсько-антропологічний, релігійний та інші підходи, методологію трансцендентальної феноменології, що дозволило зрозуміти ключові особливості традиції як універсального і духовного феномену.

Наукова новизна дослідження полягає в концептуальному осмисленні феномена традиції як універсального онтологічного закону людського буття на основі її духовної природи і конкретизується в наступних положеннях, що виносяться на захист:

Вперше:

- введено і обґрунтовано концепт “духовність традиції”, що дозволяє розглядати традицію у широкому соціально-філософському значенні як особливу онтологічну реальність. Традиція – це метафізична основа буття культури, антропологічний стрижень, дух і тіло культури, “мова” буття, сутність людської онтології;
- обґрунтовано, що традиція як транчасовий і просторовий феномен, священний, релігійний за своїм змістом в історії культури, є онтологічним принципом людського існування. Традиція задає внутрішній зв'язок умовам реалізації духовного потенціалу людини, суспільства, народу і людства в історії;
- доведено, що духовність традиції передбачає не тільки наповненість життя надособистісними ідеалами, святинями, цінностями, але і здатність людини виявляти в собі нематеріальні, трансцендентні цінності життя.

Доведено, що свобода людини виростає із коріння традиції і є необхідною умовою бути самим собою;

- обґрунтовано, що іманентною сутністю традиції як акумульованої свободи є її етичний вимір. Традиція містить в собі не тільки певний досвід і знання, а також моральну досконалість і внутрішню цілісність духу;

- обґрунтовано, що проблема секуляризованого суспільства полягає не стільки в накопиченні раціонального досвіду, а, власне, у розриві і диспропорції між глибинним духовним змістом культури і її репрезентативними формами.

Отримали подальше поглиблення:

- концепції зарубіжних традиціоналістів та їх сучасних послідовників, які наголошують на метафізичних вимірах традиції;

- розуміння сім'ї як форми духовного життя, яка зберігає і передає актуальне минуле;

- осмислення можливостей традиційно-християнської стратегії виховання. Мова йде не стільки про викладання певних аспектів християнського вчення, а про внутрішнє сприйняття і переживання ідеалів та цінностей, вкорінених в християнській традиції;

- теорія трансформаційного суспільства, яка бере до уваги взаємодію різноманітних аспектів модернізації та елементів традиціоналізму і консерватизму. Проведений аналіз виявив недієздатності модерністських компонентів культури сформувати національну єдність, повернути людину до її істинного буття – глибин духу.

Уточнено:

- зміст і взаємозв'язок понять: “традиція”, “духовність”, “духовна традиція”, “релігійна традиція”, “культурна традиція”, “національна традиція” з концептом “духовність традиції”;

- діалектичний взаємозв'язок консерватизму та лібералізму. Не заперечуючи істинний зміст лібералізму, доведено, що консерватизм є спосіб повернення традиційного вектору духовності в суспільне життя, а відродження традиції є спосіб збереження цілісності і майбутнього спільноти.

Практичне значення отриманих результатів. Результати проведеного дисертаційного дослідження можуть бути використані у подальшій теоретичній розробці теми філософського осмислення соціальної реальності, духовного буття людини крізь призму духовності традиції, а також системою науково-теоретичного пізнання. Зокрема, результати дослідження можуть знайти застосування в критичному перегляді сучасної системи освіти.

Апробація результатів дисертації. Положення і концептуальні ідеї дисертації обговорювалися на засіданні кафедри філософії Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, на низці міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій і семінарів, зокрема: Людинознавчих філософських читаннях (Дрогобич, 2007, 2008, 2009); Міжнародному науково-практичному семінарі “Парадигма *sacrum and profanum* в літературі та культурі” (Дрогобич, 2007); Міжнародній науковій

конференції ”Філософія гуманітарного знання: соціокультурні виміри” (Чернівці, 2007); науково-практичній конференції “Ставропігійні філософські студії” (Львів, 2008); Міжнародній науковій конференції, присвяченій проблемам срібного віку (Дрогобич, 2008, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції “Проблемы организации нравственно-патриотической и эстетической воспитательной деятельности в вузе” (Орел, 2008).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження відображений у 9 наукових публікаціях, з них 5 у наукових виданнях, які визначені ВАК України як фахові з філософських наук.

Структура дисертації. Обрана тема, поставлена мета та завдання роботи зумовили структуру дисертації, котра складається зі вступу, трьох розділів (9 підрозділів), висновків та списку використаних джерел (235 найменувань). Загальний обсяг роботи – 180 сторінок, основний зміст дисертації – 156 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У “**ВСТУПІ**” обґрунтована актуальність теми, визначені мета, завдання, об’єкт, предмет дослідження та зв’язок роботи з науковими програмами, сформульовані положення, що претендують на наукову новизну, висвітлено практичне значення проведеного дослідження і форми апробації його результатів.

У першому розділі – “**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСМИСЛЕННЯ ДУХОВНОГО ЗМІСТУ ТРАДИЦІЇ**” – здійснено критичний аналіз існуючих в історії філософської думки підходів, виокремлено основні методологічні принципи і напрямки дослідження.

У підрозділі 1.1. – “*Стан науково-теоретичного опрацювання теми*” – наголошується на тому, що в історії суспільної думки Західної Європи питання відношення до минулого і традиції є одним із фундаментальних. Але незважаючи на достатню кількість підходів, до цього часу існує мало досліджень, які намагаються у вирішенні цієї проблеми дійти до глибинних смислів, що складають сутнісну основу людської культури.

В історії соціально-філософської думки було сформоване відношення до традиції як джерела “духовної єдності” людства, метафізичної реальності, що живе в глибинах людського духу. Особливо така установка на традицію характерна для представників німецького романтизму, російської релігійної філософії, української філософії з її софійним і соборним характером та кордоцентричною направленістю. Проблематика визначеного напрямку дослідження має певне вирішення в традиціоналізмі, представники якого переконані, що головною ознакою традиції є включеність в неї елементів надлюдського порядку.

В основу одного із методологічних напрямків вивчення проблеми духовності традиції була покладена ідея “центральної зони культури” (центр суспільства, центр культури) С. Айзенштадта і Е. Шілза. Саме “центр”

впорядковує символи, цінності і вірування, визначає природу сакрального в кожному суспільстві.

Різноманітні напрямки дослідження традиції в 60-80 роках ХХ століття, найбільш повно представлені в праці Є. Шацького “Утопія і традиція”. Аналізуючи літературу, польський дослідник наголошує на функціонально-цільовому і суб’єктному підходах вивчення традиції. Але навіть таке ґрунтовне розуміння традиції не дозволяє виявити її специфіку. В цілому, традиція розглядається як феномен культури, але не як її основа. Це в свою чергу не дає змоги глибше зрозуміти внутрішні тенденції історичного поступу.

Серед сучасних досліджень необхідно звернути увагу на праці В. Мовчан, О. Парфьонової, Р. Абокарової, в яких віднаходимо одну із головних ідей роботи. Мова йде про моральну цінність традиції в контексті загальнозначущих духовних цінностей. Акцентуючи увагу на цьому аспекті аналізу традиції, а також її релігійному змісті, особливу увагу приділено творчості С. Аверінцева. Дослідженню шляхів самотворення людини в контексті духу, присвячені роботи С. Кримського, в яких традиція розглядається як нагромадження мудрості минулого.

В дисертації акцент робиться на діяльнісному підході для уточнення сутності традиції, який наявний у дослідженнях українських вчених В. Воловика, О. Шейко та інших. В дослідженнях останніх десятиліть необхідно виділити ідею традиції як ментальності народу. Так, на думку С. Лур’є, менталітет припускає рухливість, співвіднесеність як з минулим, так і з теперішнім, можливість глибоких внутрішніх протиріч. У цьому сенсі менталітет є актуалізованою складовою традиції.

Розглядаючи культуру як філософію архетипно-традиційного С. Гатальська акцентує увагу на “архетипах” (“універсаліях”, або “інваріантах”) як схеми духу. Значну увагу символічній природі традиції, яка пов’язана із духовною практикою, приділив увагу В. Бурлачук. Світ без символу, на думку українського дослідника, – це позбавлений будь-якої форми хаос.

Здійснивши аналіз різних підходів до розуміння традиції і, зокрема, натуралістичного (Е. Берк, К. Мангейм, А. Кребер), І. Полонська акцентує увагу на концепції традиції і традиційного, які належать до категорії символічно-герменевтичних. Згідно них, традиція в широкому значенні являє собою соціокультурну даність, яка включає в себе код певного соціального порядку та його інтерпретацію в культурі. Ця плідна ідея є однією із основних проблем наукових інтересів Володимира Малахова, який значну увагу приділив гадамерівській концепції традиції.

Аналізуючи досвід теоретичного осмислення традиції, М. Захарченко пропонує розглядати поняття традиції в перспективі проблематики самоорганізації людини, розуміючи останню як синергію природи і свободи в продукуванні суспільних зв’язків. Російська дослідниця вважає, що питання повинно ставитися не тільки про межі фактичної залежності теперішнього від минулого, про міру свободи чи залежності від нього. Мова повинна йти про ту

міру, якою людині дане право і можливість бути суб'єктом того, як вона діє, думає і говорить і про те хто є її партнери по діалогу.

На думку С. Хоружого, духовна традиція існує в єдності з духовною практикою, яка є фундаментальним антропологічним феноменом. Сутність цього феномену полягає в тому, що людина реалізує в ньому іманентне, притаманне їй прагнення вийти за межі буття, в якому їй випало існувати і в яке, як вважали екзистенціалісти, вона “вкинута”.

Також цим та іншим аспектам дослідження духовності традиції, присвячені праці А. Абдулліна, В. Аверьянова, В. Бодак, І. Богачевської, В. Вашкевича, С. Гуменюк, ігум. Георгія (Шестуна), Р. Додонова, А. Дугіна, Г. Джемалє, В. Жадько, Л. Забеліної, Д. Зільбермана, В. Каірова, А. Карася, М. Кашуби, В. Кутирьова, С. Корнева, С. Кримського, А. Кураєва, А. Макарова, А. Пігалєва, І. Предборської, Е. Сміта, Т. Суходуб, Л. Стародубцевої, Л. Сугрея, В. Табачковського, Ч. Тейлора, М. Тріфонової, О. Тимощука, А. Федорова, Ю. Чернявської, Н. Черепанової, В. Штепи та інших.

У підрозділі 1.2. – “Методологічна основа та принципи дослідження” – розглядаються ідеї романтичної парадигми і гадамерівська концепція традиції, які підкреслюють духовно-онтологічну природу традиції.

Сутністю релігійно-антропологічного напрямку є наявність трансцендентного виміру, який полягає у прагненні розімкнути горизонт соціально-філософського бачення традиції, що обмежувався людським життєвим простором, і включити в нього надлюдську перспективу. Історико-філософський аналіз дозволив виокремити аксіологічний підхід до осмислення поняття “традиція”. На цій основі моральний зміст традиції розглядається у зв'язку з пошуками позитивної ідентичності, нових форм колективної відповідальності, солідарності і творчих засобів самовираження у сучасному суспільстві.

Філософсько-антропологічний підхід дозволив осмислити основний стрижень духовного життя традиції – сутнісний образ людини в ній. Таке розуміння означає життя традиції в людині, і з цієї точки зору традиція – це самовираження, самоствердження людини в діалектиці діяльній сутності та існування.

Важливе значення для дослідження склали ідеї у межах символічно-семіотичного підходу. З точки зору семіотики культура являє собою колективний інтелект і колективну пам'ять, тобто надіндивідуальний “механізм” збереження і передачі деяких повідомлень (текстів) та вироблення нових. Реальність образно-знакових систем і, особливо, кодів сакрального смислу, які склалися в історії людства, мають фундаментальне значення для людини.

Методологія теорії самоорганізації передбачає формування в суспільстві такої системи взаємодії, яка дозволяла б забезпечити весь спектр потреб людини в межах певної ціннісно-сміслової основи, яку в контексті суспільності виконує традиція.

Другий розділ – “ТРАДИЦІЯ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДУХОВНО-СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН” – присвячений аналізу ключових особливостей традиції як універсального і духовного феномена.

У підрозділі 2.1. – *“Поняття духовності в історико-філософському дискурсі”* – здійснено аналіз основних підходів до розуміння феномену духовності, що дозволило вибудувати подальший розгляд основної проблеми дослідження.

Актуальним у дослідженні духовності традиції є гегелівський аналіз духу у всесвітній історії, оскільки він змушує звернути увагу на глибинні духовні процеси, які відбуваються у світі. Духовне начало пронизує усі форми соціального життя, надаючи вищій смисл життєвим цінностям: істині, моральності, любові, свободі. Поняття “духовність” як онтологічна категорія набуває надзвичайної глибини і смислової наповненості в українській філософській традиції: від ірраціоналізму княжої доби до “філософії серця”, в якій серце постає символом метафізичної основи божественності людини (ідеальна сутність) та онтологічною реальністю (Г. Сковорода). На рубежі ХІХ – ХХ ст. важливою є ідея соборності та методологія філософського символізму. В цьому контексті розглядає людську історію і К. Ясперс. На думку мислителя, людська реальність визначається найбільшою мірою чинниками духовними. Якщо людство зречеться цієї своєї спільності в долі й вірі, спільності вищих духовних цінностей, то можливість людського спілкування і взаєморозуміння припиниться, а це може спричинити антропологічну кризу.

Духовне життя людини являє собою діалектику вкоріненості у світ зі всіма її смислами і відношеннями, пошуків власної справжності, що стверджуються в практичній реальності вибору, діяння, події, безпосереднього життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона діє згідно з вищими моральними цінностями. Моральність є одним із вимірів духовності людини. Духовність людини виявляє себе і стає способом її життя, коли для людини відкривається її особисте відношення до Бога, вищої Основи буття всього сущого.

Таким чином, виявлення методологічних напрямків аналізу духовності дозволяє вибудувати подальший розгляд основної проблеми дослідження: від істинного абсолютного змісту (метафізичний рівень) через людину в її Божественних, моральних і ментальних вимірах (антропологічний рівень) до прагнення людини вийти за межі власного земного життя, і яке утримує *цілісність та смисл її існування*.

У підрозділі 2.2. – *“Метафізичні виміри традиції та її універсальність”* – розкрито, що традиція як трансчасовий і просторовий феномен, священний, релігійний по своєму змісту в історії культури постає онтологічним принципом людського існування. Традиція зберігає і породжує умови виникнення унікальної події, в якій людина здійснює перехід за межі обумовленості природними та соціальними обставинами до достовірності буття духу. Виявлено, що внутрішня, духовна природа традиції залишається прихованою в собі. Художнє сприйняття, естетичні переживання і навіть філософські

розмисли ще не забезпечують свобідного входження в її внутрішній простір. Вона відкрита для “сродної собі” спрямованості розуму і серця.

Всі традиції говорять мовою символів. Символ – це фундамент, на якому вибудована культура, тому що він має онтологічний статус. Символ дозволяє пов’язати зовнішнє і внутрішнє, співвіднести невидиму ідею з предметністю видимого світу, уявити явища в певній цілісності. Це робить символ доступним нашим думкам і душі. Підкреслено, що смисловим ядром традиції, яка формує константи духовного життя і є глибинним корінням народу, органічно виступає міф. Для людини символіка міфів (і, ширше, будь-які символи культури) постають як закарбовані пам’яттю моменти духовного прозріння. Міфи утворюють певну культурну реальність, в якій особистість здатна подолати фактори, що обмежують людське існування, реалізуючи свій свобідний і творчий потенціал. Міфологічні образи, якщо розглянути їх сутнісні риси, разюче подібні в різних куточках планети, не дивлячись на суттєві відмінності історії і культури різних народів. Це дозволяє виявити універсальні праобрази, загальні для всього людства – архетипи. І хоча психологічні дослідження К. Юнга в розумінні архетипів акцентують увагу на підсвідомому, архетипи, як і символи, “живуть” в традиції. Традиція за своєю суттю є стійке виявлення архетипу, що обумовлюється їх взаємозв’язком.

У підрозділі 2.3. – *“Антропологічний зміст традиції”* – наголошується, що один із головних аспектів духовності традиції – її метафізична реальність, не постає чимось незмінним, застиглим, консервативним, що панує над людиною. Духовність традиції передбачає не тільки здатність жити надособистісними ідеалами, святинями, цінностями, але і здатність людини в собі віднаходити те нематеріальне, трансцендентне, що складає цінність життя – його духовний вимір.

Обґрунтовано, що головною ознакою тривалості культури є її засадничо діалогічний характер. І, таким чином, духовність традиції передбачає не тільки збереження і передачу смислів, які закріплюються в знакових формах культури, але мова йде про діалог як рух до трансцендентного. Людина покликана визнати будь-яку реальність, що їй протистоїть у її винятковості та своєрідності, і, навіть більше, вона має прилучитися до конкретного змісту, не порушуючи її оригінальності, але й не відмовляючись від своєрідності власного буття. Такий діалог передбачає свободу людини. Коли свобода набирає конкретного екзистенційного виразу через необхідність особи приймати рішення в “межових” ситуаціях зустрічі з “іншим”, дії людей набувають відповідальності й творчого характеру. Необхідно увійти в традицію, зажити нею, віднайти в ній живу єдність смислоутворюючих першооснов людського буття, а отже не тільки сказати своє слово, але і взяти на себе відповідальність за світ.

У підрозділі 2.4. – *“Традиція і загальнозначущі моральні цінності”* – обґрунтовано, що іманентною сутністю традиції як акумульованої свободи є її етичний вимір. Традиція містить в собі не тільки певний досвід і знання, а також моральну досконалість і внутрішню цільність духу. Одним із виявів

об'єктивності моралі є змістовні загальнозначущі моральні ідеї, принципи і норми. Показано, що відсутність смислу, який містить в собі традиція, або його спотворений зміст змушує людину вдаватися до сурогатних смислів або імітацій, які руйнують, перш за все, моральні основи її життя. Це приводить індивіда до замкненості у своїй суб'єктивності, до стану “бездомності” і до розуміння світу буття як предмета підкорення. Відбувається заперечення світу, який, зберігаючи в собі людське, відчужує це людське від самої людини, для якої заперечення світу обертається запереченням своєї істинної природи.

У підрозділі 2.5. – *“Традиція і ментальність”* – показано, що традиція містить в собі символічне коло ментальних смислів, архетипів і відносин, які члени етносу багато в чому пов'язують зі своєю мовою та способами невербальної комунікації. Наголошено, що одним із важливих критеріїв етнічних основ національної культури є її органічність. Культура розвивається органічно, якщо існують свідчення про те, що в ній сформувалася глибинна духовна традиція. Аналіз свідчить, що для ментальності українців властиве життя духом, пріоритет духовних цінностей над суто раціоналістичними, а українська філософія постає носієм християнських цінностей і гуманістичної культури. Виокремивши два взаємопов'язані рівні національного менталітету (духовно-релігійний і культурно-історичний), наголошено на духовно-релігійному чиннику як основі української ментальності. Внутрішній світ і менталітет українців завжди формувався під впливом культурно-історичних традицій православ'я. З розвитком історії змінюються частково і її складові. Однак їх зміни нездатні зруйнувати глибинні ментальні основи народного духу – живильного джерела кожного нового покоління.

Третій розділ – “УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ТРАДИЦІЯ ПЕРЕД ВИКЛИКОМ СУЧАСНОСТІ” – є практичною частиною дослідження, де результати теоретичних розробок застосовуються для аналізу тенденцій духовного життя сучасного українського суспільства.

У підрозділі 3.1. – *“Традиція в контексті трансформації цінностей”* – розкрито ціннісний зміст світової модернізаційної доктрини і показано, що ціннісні зміни в Західному суспільстві торкаються всіх сфер життя, формуючи в першу чергу спрощену людину і руйнуючи її цілісну духовно-природну основу. Ігнорування або недооцінка особливостей української реальності у її співвіднесеності з моделями і цінностями розвинених західних країн, породжує особистісну та соціальну дезорганізацію, призводить до певних невдач на шляху цивілізаційного поступу. Необхідно зрозуміти глибинну сутність того суспільства, в якому ми живемо. Це, в свою чергу, підводить до пошуків парадигми суспільного розвитку не на основі структур світового соціального устрою, які динамічно змінюються і трансформуються, а з використанням стабілізуючих факторів “традиційного” суспільства в сенсі каркасу на шляху до сучасного постіндустріального суспільства. Не заперечуючи істинний зміст лібералізму, доведено, що консерватизм несе в собі можливість збереження унікальності людини у Всесвіті. Орієнтація на прогрес, коли він все більше не

співпадає з природою людини у її сутнісній визначеності, повинна бути співвіднесена з консерватизмом.

У підрозділі 3.2. – “Потенціал традиції в системі освіти і виховання” – підкреслено, що виховання і освіта є соціальними інститутами передачі досвіду від одного покоління до іншого, і тому в кризові, переломні для суспільства моменти актуалізуються питання історичних коренів і традиції. Традиція містить в собі можливість духовного становлення особистості і забезпечує не тільки безперервність суспільного розвитку, але і його духовне оновлення, а також характеризується не тільки і не стільки трансляцією знань, скільки переданням ціннісно-нормативного змісту культури.

Таким чином, процес виховання вбачається як поступове зняття загальнолюдських цінностей в особистісному бутті. Якщо через людину не діє безкінечне, ціннісне ціле, вона втрачає віру і у свою цінність. Втрата почуття причетності Цілому може привести до руйнування особистості.

Поширеною сьогодні є думка, що необхідно звільнити дитину від авторитетного початку у взаєминах між дорослими і дітьми, що авторитет і традиція у вихованні не можуть співіснувати з індивідуальним підходом до дитини, а розвиток сучасного світу супроводжується постійною кризою авторитету.

У роботі доведено, що не існує внутрішніх суперечностей між традицією як авторитетом та ідеєю ціннісного ставлення до людини, до її індивідуальності та можливостей власного накопичення досвіду. Поруч із повагою до людської природи дитини, наданням їй умов свobodного нормального розвитку, вихователь повинен прагнути донести живі, міцні переконання, не приневолюючи, а змушуючи її діяти свідомо, в гармонії з абсолютними істинами.

Проблеми виховання актуалізують питання сімейно-шлюбних відносин. Сучасний західний світ демонструє тенденцію до девальвації сімейного життя. На основі світоглядної парадигми лібералізму постійно послаблюється значимість традиційних цінностей через культивування терпимості до будь-яких нетрадиційних проявів людини. Усвідомлюючи тенденції кризи сім'ї в сучасному світі, доведено, що сім'я у житті людини залишається однією із головних цінностей, основою єдності часових, просторових умов реалізації духовного потенціалу людини, суспільства, народу. Також традиція організує простір батьківської культури. Визначальними в розумінні “традиційності” тут виступають не зовнішні форми вираження традиції, а ціннісно-сміслові “прочитання” культури і, зокрема, української та способи трансляції її цінностей світу дитинства. Аналізуючи сім'ю як форму духовного життя, приходимо до переконання, що головним призначенням сім'ї є прийняття, збереження і передача із покоління в покоління духовно-релігійної, національної традиції. Сім'я залишається священним місцем в період деконструкції абсолютної реальності і втрати традиційних світоглядних орієнтирів (В. Розанов).

ВИСНОВКИ

Проведене наукове дослідження дає підстави для актуалізації висновків, що узагальнюють основні ідеї дисертаційної роботи, визначають подальші перспективи розвідок з проблеми духовно-універсального змісту традиції.

Зокрема, доведено, що звернення до традиції в її духовних вимірах зумовлене наявністю все нових виявів обмеженості сучасного соціального буття, яке в багатьох випадках обертається руйнацією соціального простору й людини. Ці та інші обставини визначають необхідність мати уявлення про зміст і “спосіб життя” традиції в історії, щоб зусилля по їх відродженню були осмисленими і відповідали сучасним суспільним запитам і потребам.

Незважаючи на багатство підходів до проблеми традиції, до цього часу існує мало досліджень, які намагаються у вирішенні цієї проблеми дійти до глибинних смислів, що складають сутнісну основу людської культури.

У багатьох дослідженнях акцентується увага на соціальній природі традиції як специфічного способу соціального зв'язку індивідів і груп у суспільстві в рамках процесу соціалізації; включеність традиції в систему суспільних відносин; акцентується увага на регулятивних аспектах культурної традиції; традиція розглядається як форма передачі і фіксації соціальної інформації. Теоретичні положення переважно носять констатуючий характер, відображають первинний рівень розуміння проблеми.

Аналіз традиції лише в площині соціальної реальності та об'єктивної раціональності, або в просторі людської суб'єктивності, на наш погляд, позбавляє її певного незмінно визначеного сутнісного начала. На такому рівні розуміння, традиція часто постає як антитеза свободі і творчості людини. Існує можливість некоректного використання поняття “традиція” і ототожнення його з багатьма поняттями, що позбавлені будь-яких духовних глибин.

В історії соціально-філософської думки було сформоване відношення до традиції як джерела “духовної єдності” людства, метафізичної реальності, що живе в глибинах людських душ. Це піднімало традицію над профаним людським життєвим світом, який, в свою чергу, тим самим набував вищого, недосяжного стандарту, з яким його співвідносять. Особливо, така установка на традицію характерна для представників німецького романтизму, російської релігійної філософії, української філософії з її софійним і соборним характером та кордоцентричною направленістю. Проблематика визначеного напрямку дослідження має певне вирішення в традиціоналізмі, представники якого переконані, що головною ознакою традиції є наявність в ній елементів надлюдського порядку.

Обґрунтований (вибудований) концепт “духовність традиції” дозволяє розглядати традицію у широкому соціально-філософському значенні як особливу онтологічну реальність. Традиція – це метафізична основа буття культури, антропологічний стрижень, сутність людського існування.

У своєму глибинному вимірі культура залишається відкритою архетипним формам і сутнісним смислам, які належать вищим рівням буття і

пов'язаних з тим, що завжди з'являється людській свідомості як сакральне, священне, Логос, Слово, яке є первообразом суцього.

Традиція – це не тільки зберігання і передача смислів, які закріплюються в знакових формах культури, але діалог як рух до трансцендентного. Людина здатна до творчості доти, доки вона сама перебуває у співвідношенні до іншого, коли вона впливає і відчуває вплив. Творчість можлива тільки на основі спадкоємності в розвитку культури. Суб'єкт творчості може реалізувати свої завдання, взаємодіючи з духовним досвідом людства, “вживаючись” в культуру і актуалізуючи отриманий спадок.

Центральний стрижень традиції – сутність образу людини в ній, не заперечує рівень метафізичний, а, навпаки, реально дух існує як конкретний людський індивід, який усвідомлює себе через розуміння свого відношення до інших, усвідомлює дух народу, його культурно-історичну спільність.

Духовність традиції передбачає не тільки здатність жити надособистісними ідеалами, святинями, цінностями, але і здатність в самій людині віднаходити те нематеріальне, трансцендентне, що складає цінність життя. Намагання віднайти певну всезагальну “Традицію”, абсолютний центр, що відображає вищий, космічний смисл світобудови і, відповідно, слідувати йому етапами онтологічних “ініціацій” створює загрозу усунення особи від творчого життя в традиції і традицією.

Іманентною сутністю традиції як акумульованої свободи є її етичний вимір. У зв'язку з цим у дослідженні наголошено на об'єктивності моралі, одним із виявів якої є змістовні загальнозначущі моральні ідеї, принципи і норми. Показано, що відсутність смислу, який містить в собі традиція, або його спотворений зміст змушує людину вдаватися до сурогатних смислів або імітацій, які руйнують, перш за все, моральні основи її життя.

Проведений аналіз проблеми ментальності і традиції допомагає зрозуміти, що в основі менталітету закладена ідея, яка складає духовний ідеал нації. Ментальні цінності – своєрідний захисний механізм і засіб взаємозв'язку національної і світової культури, окремого індивіда і суспільства в цілому. Будь-які реформи, які заперечують або піддають сумніву традиційний світогляд народу, не можуть бути успішними і можуть привести до світоглядної та ідентифікаційної кризи.

Відстоюється думка, що не існує внутрішніх суперечностей між традицією як авторитетом і положеннями про ціннісне ставлення до людини, до її індивідуальності та можливостей власного накопичення досвіду. Поруч із повагою до людської природи дитини, наданням їй умов свобідного, нормального розвитку, вихователь повинен прагнути донести живі, міцні переконання, не приневолюючи, а змушуючи її діяти свідомо, в гармонії з абсолютними істинами.

Доведено, що сім'я – одна із головних сфер творення, збереження і передачі загальнолюдських цінностей. Вона – основа важливих гуманістичних традицій любові, піклування, солідарності. Аналіз сім'ї як форми духовного життя, яка зберігає і передає актуальне минуле, актуалізує осмислення

традиційного християнського вчення про сім'ю. Ця спроба дозволяє наново поглянути на традиційні („консервативні“) цінності сім'ї, наблизити їх розуміння до сучасної людини. В постмодерному суспільстві, яке іноді здається безпомічним і таким, що втратило стабільні орієнтири, подальша розробка даного питання, без сумніву, допоможе утвердити сімейні цінності.

Поставлені проблеми, потребують більш ґрунтовних досліджень. Важливим завданням науки є конкретний аналіз і моніторинг розвитку масового суспільства та його цінностей в Україні. Необхідно створити аксіологічну теорію, яка б об'єктивно відображала сучасний соціальний простір і модель сучасного світу культури і можливого світу культури майбутнього.

Ціннісні протиріччя пов'язані не тільки з духовною практикою чи екзистенційним вибором, але з необхідністю прийняття конкретного доцільного рішення. По-перше, необхідно пам'ятати, що під час розробки програм соціальних перетворень важливо бути оцадливим щодо власного минулого. По-друге, визнати фрагментарність сучасного українського суспільства. В ньому має місце періодичне накопичення нереалізованого потенціалу декількох поколінь, які в силу незалежних від них обставин знаходяться в одному часі, яке не можуть назвати “своїм” і кожне з яких реалізує свої цінності і світоглядні орієнтири.

В цій складній ситуації мова повинна йти не про відродження формалізованих обрядів, звичок, а про людину, яка у світі без традиції не може бути повноцінною; про живий дух традиції, а не про механічне копіювання форм традиційної культури.

Проведене дослідження наголошує на важливості релігійного виміру духовності традиції. Завдяки йому традиція залишається живою, не дивлячись на глибоку духовну кризу, оскільки утверджує високі моральні ідеали любові і християнської святості.

Основні положення дисертації викладені у наступних публікаціях автора:

1. Ткаченко О. Проблема традиції в західній соціологічній думці XIX – поч. XX ст. / О. Ткаченко // Науковий вісник Чернівецького університету: Філософія: [Зб. наук. пр.]. – Чернівці: Рута, 2007. – Випуск 352-353. – С. 104-109.

2. Ткаченко О. А. Трансформація цінностей у сучасному суспільстві й традиція: проблеми адаптації в українському суспільстві / О. А. Ткаченко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філософські науки. – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ Волинського національного університету ім. Лесі Українки, 2008. – № 12. – С. 67-72.

3. Ткаченко О. Духовна традиція перед викликом секуляризації / Олександр Ткаченко // Людинознавчі студії: Збірник наукових праць ДДПУ ім. І. Франка: Філософія / Ред. кол. Т. Біленко (гол. редактор), В. Скотний,

В. Здоровенко та ін. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2008. – Вип. 18. – С. 20-32.

4. Ткаченко О. Місце і роль традиції як духовного феномена у вихованні особистості / О. Ткаченко // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки ДДПУ ім. І. Франка: Філософія / Ред. кол. Т. Біленко (гол. редактор), В. Скотний, В. Здоровенко та ін. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2009. – Вип. 23. – С. 78-95.

5. Ткаченко О. Антропологічний зміст духовності традиції / Олександр Ткаченко // Філософські пошуки. Філософія. Історія. Культура. – Львів-Одеса: ІФЛІС-ЛФС “Cogito” – Центр Європи, 2009. – Вип. 31. – С. 53-62.

6. Ткаченко О. Практикум з основ етики та естетики: навчально-методичний посібник / О. Ткаченко. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2008. – 165 с.

7. Ткаченко О. А. Традиція як спосіб формування національної єдності за умов соціальних трансформацій ХХ–ХХІ ст. / О.А. Ткаченко // Етнос. Культура. Нація: V Всеукр. наук.-практ. конф., 9-10 листопада 2006 р.: Зб. наук. пр. – Дрогобич: Вимір, 2006. – С. 71-80.

8. Ткаченко А. Потенціал традицій в системі освіти і виховання / А. Ткаченко // Проблемы организации нравственно-патриотической и эстетической воспитательной деятельности в вузе: Междунар. науч.-практ. конф., 8-9 апреля 2008 г.: Сборник материалов / Под ред. В. В. Ермаковой. – Орел: Редакционно-издательский совет ГОУ ВПО “Орловский государственный университет”, 2008. – С. 131-138.

9. Ткаченко О. Культ води в православній духовній традиції / О. Ткаченко // Філософія води – філософія життя: Міжнар. наук. конф., 28-29 квітня 2009 р.: Матеріали. – Дрогобич: Швидко Друк, 2010. – С. 77-82.

АНОТАЦІЇ

Ткаченко О.А. Духовність традиції: соціально-філософський аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2010.

Дисертація присвячена дослідженню глибинних засад традиції у її духовних вимірах, актуалізація яких забезпечує її дієвість в різних культурно-історичних періодах і дає можливість переосмислити тенденції функціонування сучасного українського суспільства. У результаті дослідження з'ясовано, що розгляд традиції тільки в площині соціальної реальності або в просторі людської суб'єктивності, позбавляє її певного незмінно визначеного сутнісного начала. Обґрунтований концепт “духовність традиції” дозволяє розглядати традицію як метафізичну основу буття культури, антропологічний стрижень, сутність людської онтології. Проведене дослідження наголошує на важливості

релігійного виміру духовності традиції. Завдяки йому традиція залишається живою, не дивлячись на глибоку духовну кризу, оскільки утворює високі моральні ідеали любові і християнської святості.

Ключові слова: традиція, духовність, цінності, виховання, авторитет, релігійна традиція, традиціоналізм, консерватизм, лібералізм, сім'я.

Ткаченко А.А. Духовность традиции: социально-философский анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03. – социальная философия и философия истории. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2010.

Диссертация посвящена исследованию глубинной сущности традиции в ее духовных измерениях, актуализация которых обеспечивает ее действенность в разные культурно-исторические периоды и дает возможность переосмыслить тенденции функционирования современного украинского общества. В результате исследования выяснено, что рассмотрение традиции только в плоскости социальной реальности и объективной рациональности, или в пространстве человеческой субъективности, лишает ее качественной определенности. На таком уровне понимания традиция часто рассматривается как антитеза свободе и творчеству человека. Существует возможность некорректного использования понятия “традиция” и отождествление ее со многими понятиями, лишенными метафизических глубин.

В широком социально-философском значении правомерно говорить о традиции как особенной онтологической реальности. В исследовании обоснован концепт духовности традиции, согласно которому традиция – это метафизическая основа бытия культуры, антропологическая основа, дух и тело культуры, язык бытия, сущность человеческой онтологии.

Подчеркивается, что метафизические основания традиции не отрицают ее человеческую сущность. Напротив, реально дух существует как конкретный человеческий индивид, который осознает себя через понимание своего отношения к другим, осознает дух народа, его культурно-историческую общность. Духовность традиции предусматривает не только способность жить надличностными идеалами, святынями, ценностями, но и способность в самом человеке отыскивать то невещественное, трансцендентное, что составляет ценность жизни.

Обосновано, что духовность традиции предусматривает не только хранение и передачу смыслов, которые закрепляются в знаковых формах культуры, но и диалог как движение к трансцендентному. Такой диалог полагает свободу человека. Свобода обретая конкретное экзистенциальное выражение через необходимость принимать решение в ситуациях встречи с “другим”, реализуется в ответственном и творческом характере человеческих поступков.

Показано, что отсутствие смысла, который заключает в себе традиция, или его искаженное содержание, вынуждает человека прибегать к суррогатным смыслам или имитациям, которые разрушают прежде всего моральные основы его жизни. Это приводит индивида к замкнутости в своей субъективности, к состоянию бездомности и к пониманию мира бытия как предмета повиновения.

Анализ проблемы ментальности и традиции подтверждает, что в основе менталитета положена идея, составляющая духовный идеал нации. Ментальные ценности – своеобразный защитный механизм и средство взаимосвязи национальной и мировой культуры, отдельного индивида и общества. Любые реформы, которые пытаются “забыть” традиционное мировоззрение народа, не могут быть успешными и могут привести к мировоззренческим и идентификационным проблемам. Внутренний мир и менталитет украинского народа всегда формировался под влиянием культурно-исторических традиций православия. Изменения, происходящие в мире не в состоянии разрушить глубинные ментальные основы народа – живительного источника каждого нового поколения.

Имманентной сущностью традиции является ее нравственное измерение. Традиция – это не только определенный опыт и знание, а также нравственное совершенство и внутренняя цельность духовной жизни человека. Существует объективная истина в системе ценностей, потому что Бог, создав человека, вложил в его природу некоторые качества и свойства, определяющие эту объективную систему ценностей. Бог создал человека, даровав ему Свой образ, а неотъемлемой частью этого образа является нравственное чувство. Абсолютные нравственные ценности дают возможность человеку выйти за пределы телесного, профанного существования и помогают приблизиться к Абсолютному началу – Богу.

Дается обоснование ценности традиционного, всеобще-универсального в воспитании личности. Акцентируя внимание на духовном содержании традиции, ее творческом потенциале, рассматриваются важные аспекты взаимосвязи традиции, морального авторитета и семьи. Анализ семьи как формы духовной жизни актуализирует осмысление традиционного христианского учения о семье: преобладание духовного начала над душевным и телесным, внутренняя свобода как потенциальная возможность личности; нравственные черты наставника (мудрость, истинный авторитет); условия реализации (диалогичность, дисциплина). Это позволяет по-новому переосмыслить традиционные ценности семьи, приближая их понимание к современности.

Проведенное исследование с необходимостью подчеркивает главный вектор духовных измерений традиции – религиозный. Благодаря ему традиция, несмотря на глубокий духовный кризис современности, остается живой, утверждая высокие моральные идеалы любви и христианской святости.

Ключевые слова: традиция, духовность, ценности, воспитание, авторитет, религиозная традиция, традиционализм, консерватизм, либерализм, семья.

Tkachenko A. Spirituality in the tradition: social and philosophical analysis. – Manuscript.

The thesis is for candidate's degree in Philosophy in specialty 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2010.

This dissertation focuses on the study of foundations of tradition in its spiritual form, the topicality of which ensures its longevity in various cultural and historic periods and gives the opportunity to comprehend the ways in which contemporary Ukrainian society functions.

The results of the research have revealed that by examining tradition only in the context of social reality or human subjectivity deprives it of a certain invariably determined essential beginning. The substantiated concept of spirituality of the tradition allows examination of the tradition as a metaphysical foundation of the cultural being, anthropological vector, the essence of human anthology.

The research emphasizes the importance of the religious dimension of spirituality of the tradition. It invigorates the tradition, despite undergoing a deep spiritual crisis, it consolidates high moral ideals of Christian love and sanity.

Key words: tradition, spirituality, values, upbringing, authority, religious tradition, traditionalism, conservatism, liberalism, family.